

Český jazyk v komunikaci neslyšících

Vliv sluchového postižení při osvojování si dovednosti číst

- SP ovlivňuje *komunikační schopnosti*
- SP ovlivňuje *psychické funkce* uplatňující se při čtení (pozornost, vnímání, myšlení, paměť a citové procesy)

Děti se SP mívají:

omezenou slovní zásobu,

omezené a zkreslené sluchové vnímání,

opožděný vývoj řeči.

Psaná forma řeči

Cílem výuky psané podoby českého jazyka je :

- rozumět psanému textu
- vyjadřovat svoje myšlenky písemnou formou
 - při jejím vnímání není možné opírat se o situaci, mimiku, posunky a gesta spoluhlavícího
 - psaná podoba jazyka je mnohem *abstraktnější než mluvená řeč*
 - *stupně výuky psané podoby ČJ :*

a) globální čtení

b) analyticko – syntetické čtení

c) čtení z hlediska celoživotního vzdělávání

Funkční gramotnost, funkční čtení a psaní

Funkční gramotnost

- efektivní využívání psaných/tištěných informací
- patří sem čtenářská gramotnost (dále matematická, přírodovědná, IT, ...)
- základem: gramotnost formální

Funkční čtení

- přijímat + využívat textové informace (analyzovat a hodnotit tyto informace)

Funkční psaní

- schopnost využívat své znalosti, schopnosti a informace z vnějších zdrojů a vyjádřit pak své myšlenky a názory psanou formou srozumitelně, výstižně \ adekvátně vzhledem k účelu daného textu

Teorie nativismu

- každý člověk se rodí na svět se schopností naučit se jazyk (tzv. univerzální gramatika)
- v okamžiku setkání se s jazykem
 - vytváření vlastní gramatiky
- mluvený jazyk x znakový jazyk
- podmínky pro rozvoj jazyka a jeho gramatiky

Slyšící a recepce psaného textu

- kolem 6.roku věku
 - dostatečná vyzrálost CNS
 - mentální slovník
 - vytvořený prostřednictvím akusticko-kinestetické formy řeči (nejprve mluvená řeč, pak optické značky, čtení a psaní, učí se číst slova, která zná)
 - součást předpokladových struktur umožňujících vzájemnou komunikaci

Nejčastější potíže při čtení u slyšících dětí

- odlišná grafická a fonetická podoba slova
- správné pochopení funkce verzálů na počátku větných celků, vlastních jmen a názvů (D-d, G-g, A-a)

Recepce psaného textu neslyšícími

- neslyšící dítě je vystavováno jazyku v písemné podobě již kolem 3.roku věku
- jako první – optická forma
- jako druhá – akusticko-kinestetická forma

- schopnost recipovat psaný text – podmíněna vytvořením mentálního slovníku
- výhoda – mentální slovník vytvořený na podkladě vizuálně-motorické formy – tzn. prostřednictvím znakového jazyka
- při počátečním vytváření mentálního slovníku v rámci vzdělávacího procesu – slova instalována do sémantické sítě
- věty:

Př. a) *Pepa pije mléko.*

b) *Táta vypil kávu.*

c) *To je máma.*

d) *Naše rodina jí zeleninu, proto je zdravá.*

x *Naše rodina jí zeleninu, protože je zdravá.*

* zprostředkování nových pojmů:

- *znak, daktylní abeceda (1- a 2-ruční), odezírání, zvuková podoba slova, představa daného předmětu/věci/osoby...*

Předpoklady úspěšné recepce a produkce psaných textů

- jazykové znalosti, jazykové kompetence + prostředky parajazykové a neverbální
- znalosti věcné, encyklopedické, znalosti světa
- znalosti interakční
- znalosti strategické spojené s produkcí textu
- speciální znalosti využívané při recepci a interpretaci textu

Shrnutí:

* čtenář má být *smyslově vybaven*

* schopnost *rozpoznat výrazy*, které nesou nějaký význam a identifikovat jejich význam lexikální a gramatický

* na základě své zkušenosti se světem přiřadit *význam celého textu*.

Přípravná cvičení na čtení

- cvičení na rozvoj sluchového vnímání
- cvičení na rozvoj zrakového vnímání
- zraková a sluchová paměť
- trénování očních pohybů
- smysl pro rytmus
- cvičení na orientaci v prostoru
- hry s písmeny
- *dále:*
 - hlasité předčítání krátkých textů
 - společné prohlížení knížek s obrázky a tištěným textem
 - upozorňování na to, že věci, které kupujeme, mají své názvy
 - předčítání nápisů na obchodech

...motivovat ke čtení !!!

Předčtenářské období

- *slyšící děti x neslyšící děti*

(předčítání rodiči x převyprávění ve ZJ + ilustrace,...)

- základy pro pochopení, „Co je to vlastně čtení?“

- co je to čtení, kniha jako zdroj informací a zábavy, motivace ke čtení, chápání struktury textu, rozvoj představivosti, fantazie, ...

Zážitkový deník

- ☺ pro přechod od „čtení“ obrázků k vlastnímu čtení písma

- deník „pro dítě“

- kreslený, malovaný, psaný, s fotografiemi, pohlednicemi, suvenýry, znaky, atd.

- „most“ při komunikaci
- vzor řeči
- pěkná památka
- témata: každodenní činnosti, rodina, významné události během roku, ojedinělé zážitky,...

Metody výuky čtení

a) globální

- vychází z tvarové psychologie
 - upřednostňuje celostní vnímání
 - méně pozornosti je věnované rozkladu slova na jednotlivé morfémy nesoucí gramatický význam (důležitý pro pochopení syntagmatických a paradigmatických vztahů v českém jazyce)

Přípravná etapa

a) diferenciatní cvičení

b) porozumění a zapamatování pojmu

Etapa vlastního čtení

- začíná tehdy, kdy je natištěné slovo odděleno od obrázku

b) analyticko-syntetická

- dokáže zachytit komplikovanou flexi českého jazyka
- interference ZJ do ČJ

(např. gramatické kategorie – času a čísla)

- počátek nácviku – doplňování chybějících písmen (k-čka, ml-ko), slabik (ma-, lo-ta, čepi-)
- poté – skládání slov ze slabik a písmen
- doprovázena daktylem

Předpoklady počátečního čtení

- mezera – „2 slova“
- směr čtení
- zorientovat se v lexikálním i gramatickém významu slov
- na základě zkušenosti se světem přiřadit význam tomu, co čteme

Etapy získávání čtenářských dovedností u dětí se sluchovým postižením

1. čtení ideovizuální

- představa je spojena s napsaným slovem
- dítě vychází z toho, co již zná
- obraz slova, které se uložilo do paměti, byl nejdříve napsán a pak přečten
- tzv. čtení napsaných prožitků dítěte
- zapisování do deníků

2. čtení receptivní

- vztahuje se na nový text

a) slovníková fáze

- na základě vlastního vytvořeného slovníku rozumí napsanému

b) strukturální fáze

- poradí si již s flexí jazyka, zná strukturu jazyka, vztahy mezi slovy a větami

Problémy s českým jazykem, čtením a porozuměním čtenému textu u jedinců se SP

1. úvodní fráze osvojené globálním čtením

x

vlastní tvorba frází, zážitků, vyprávění,...

2. metafory

- dotknout se - Nedotkla jsem se Vás?

- ztratit – Řidič ztratil hlavu.

- plný – Má plné ruce práce.

3. více osob v jednom příběhu

4. modulační faktory

5. inference - usuzování, odvozování určitých výroků/faktů z jiných

6. homonyma – jeřáb, kohoutek, ucho

7. synonyma - květen-máj, stonat-být nemocný-marodit

8. odlišnost významu při změně délky samohlásky

(páni-paní., péče-peče)

9. náhodná podoba slov

- „na mezi – mezi“, „pila (min.č.) – pila(nástroj)“

10. neznalost pojmu, který slovo představuje

- např. zvukové jevy (žbluňknout, zašustit, kvákat, šumět, bublat,..)

11. malá slovní zásoba v ČJ

Uplatnění znalosti psané podoby českého jazyka v běžném životě

- komunikace s rodinnými příslušníky, přáteli a kamarády prostřednictvím elektronické komunikace
- získávání informací prostřednictvím internetu, z tištěných publikací, knih, časopisů, novin, letáků apod.
- vyřizování úředních záležitostí (úřady, banky – př. pojištění, hypotéky, půjčky apod.)
- využití znalosti ČJ v rámci pracovního uplatnění
- celoživotní vzdělávání, atd.

Příčiny nízké gramotnosti českých neslyšících

Kde hledat příčiny nízké úrovně gramotnosti neslyšících, když víme, že každé dítě, tedy i dítě neslyšící, má vrozené mentální předpoklady pro osvojení si jazyka?

- 1. Neslyšící dítě není v kritickém období vystaveno ve svém přirozeném prostředí potřebným podnětům, které by pozitivně stimulovaly jeho jazykový vývoj. Češtinu svých slyšících rodičů (90–95 % neslyšících dětí se rodí slyšícím rodičům) totiž kvůli smyslové bariéře (nemožnosti slyšet) vnímat nemůže, s dospělými neslyšícími obvykle není v kontaktu.
- 2. Ve školách je pak dítě většinovému jazyku, češtině, vyučováno jako každý jiný Čech, namísto toho, aby při výuce byl zohledněn fakt, že čeština je pro neslyšící druhým, cizím jazykem.
- 3. Ve výchovně vzdělávacím procesu navíc čeština plní roli učební komunikace, neslyšící jsou tedy vyučováni v češtině, v jazyce, pro jehož vnímání nejsou smyslově vybaveni, v jazyce, který neměli možnost osvojit si přirozenou cestou a na úrovni potřebné k tomu, aby tento jazyk v učební komunikaci mohl úspěšně fungovat.

Úprava textů pro čtenáře se sluchovým postižením

Výběr textu / knihy pro úpravu

Pro koho je/bude text určen?

- a) stupeň a druh SP
- b) věk dítěte
- c) mentální předpoklady /duševní úroveň dítěte
- d) stav rozvoje jeho řeči
- e) životní zkušenosti
- f) jazyková praxe
- g) čtenářská vyspělost
- h) zájmy a záliby dítěte
- i) náročnost textu

Jak postupovat při úpravě textu

1. stanovit si základní dějovou osnovu
2. vyhledat relevantní (budou zachována, někdy v pozměněné formě) a redundandní (mohou být vypuštěna – nenaruší celkovou kohezi cílového textu) slova
3. při úpravě knihy – někdy sloučení kapitol

4. Vyjmutí reálií vztahujících se k historickým a zeměpisným údajům či společenským zvyklostem a jsou zařazeny do úvodní kapitoly
5. Přidávání informací nezbytných pro pochopení některých zákonitostí lexikálního subsystému, slovtvorby, stylistiky,... a informací spojených s mimojazykovou situací (historie, kultura...) popisovanou ve výchozím textu – nejlépe **vysvětlivky** mimo hlavní dějovou linii

- **Úprava délky textu**
- **Úprava sledu událostí v textu**
- **Gramatická úprava textu**
- **Míra výslovnosti textu**
- **Přímá řeč**
- **Tvorba vysvětlivek**
KAM umístit vysvětlivky?
Význam slova
- **Metafory, metonymie, frazémy a přísloví**
- **Ilustrace v upraveném textu**

Ověřování textů

- Reprodukce přečteného
- Ověření porozumění pomocí obrázků
- Jazyková cvičení
- Odpovědi na otázky
- Metody vyžadující samostatné, tvůrčí myšlení
- Systém nadpisů

Faktory ovlivňující porozumění textu

1. Struktura mentálního slovníku

- ⊗ Nepřehledně vytvořená *sémantická síť* mentálního slovníku neslyšících (význam každého slova je dán vztahem k významům okolních slov)
- ⊗ *Absence zvukové formy jazyka* – znesnadnění identifikace významu slovních spojení (běžně prostřednictvím modulačních faktorů řeči – ironie, posměch)

Příklady:

- S.Rudolf: Metráček

„Ty kouříš, Andulo?“ *Odvážila jsem se zeptat. Sebevědomě se usmála a zvolna prohlásila.*

„Proč ne? Copak na tom něco je?“

Proč ne? – vyjadřuje zde souhlas!

- *No to jsi nám opravdu udělala radost!*

- *Ty dnes vypadáš opravdu skvěle.*

→ modulační faktory negují význam sdělení

2. Gramatická (morfologická a syntaktická)stavba textů

- ⊗ ČJ – jazyk s bohatou flexí
- ⊗ identifikace zákonitostí jednotlivých gramatických kategorií (rod, číslo, pád, osoba, ...)
- ⊗ rozpoznání známých slov v různých tvarech a kontextech
- ⊗ rozlišování slov vizuálně podobných
- ⊗ (ne)znalost nejčastějších případů valence sloves (schopnost vázat na sebe různé významy, prostřednictvím nichž vznikají větné struktury)

Příklady:

- př. složité větné konstrukce:

1) *Tatínek šel se mnou po schodech dolů a potom pořád dokola a jednu chvíli jsem cítila, že jsme venku, a pak jsme zase šli nahoru po schodech.*

x

Tatínek mě vzal za ruku a chodili jsme po domě.

2) *Tvářila se ... x Nějak divně se tvářila.*

3. Pojmenovávání na základě vnější podobnosti nebo vnitřní spojitosti v upravených textech

- každá jazyková společnost – jiné metafory

- překlad z jednoho jazyka do druhého – přizpůsobit morfologickým, sémantickým, fonologickým a syntaktickým pravidlům jazykové komunity
- pro slyšícího čtenáře – lákadlo

x pro neslyšícího ☹

Příklady

A) metafory využívající sluch a slyšení:

jít po sluchu, hrát podle sluchu, zbystřit sluch, slyšet všechny

andělíčky zpívat

B) popisy sluchových vjemů

přehlušení bubláni potůčku, šumění listí, vlnky tiše

šplouchají o břeh, hukot vody

C) obrazná vyjádření, která odkazují k vlastnostem

„Je bystrý jako rys.“

D) frazémy, přísloví

„Je lepší vrabec v hrsti než holub na střeše.“

- další frazémy:

a) tradiční

- má zaječí úmysly, je jako slon v porcelánu, ráno

moudřejší večera

b) frazeologické aktualizace

- motá se tady jako vítr v bedně, je tuhej jako veka, má IQ houpacího koně

4. Přímá řeč

5. Procesy inference

Literatura

PhDr. Lenka Doležalová, Ph.D. Studijní materiál – specializace S4a1, 1. roč. Mgr. – kombinovaná forma studia

DAŇOVÁ, M. *Metodika úpravy textů pro znevýhodněné čtenáře*. 1. vyd. Praha : Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2389-1.

DOLEŽALOVÁ, L. *Rozvoj lexikálně-sémantické jazykové roviny u dětí se sluchovým postižením v předškolním věku*. Olomouc: Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta. Závěrečná práce. 2012

DOLEŽALOVÁ, L., HRICOVÁ, L. Raná intervence u dětí se sluchovým postižením a u dětí s hluchoslepotou. In OPATŘILOVÁ, D., NOVÁKOVÁ, Z. et al. *Raná podpora a intervence u dětí se zdravotním postižením*. Brno: Masarykova univerzita, 2012.

HRICOVÁ, L., DOLEŽALOVÁ, L. Specifika přístupu k dětem se sluchovým postižením a dětem s hluchoslepotou. In BARTOŇOVÁ, M., BYTEŠNÍKOVÁ, I. et al. *Předškolní vzdělávání dětí se speciálními vzdělávacími potřebami*. Brno: Masarykova univerzita, 2012.

KOMORNÁ, M. *Psaná čeština českých neslyšících – čeština jako cizí jazyk*. 2. vyd. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87218-29-7.

KRAHULCOVÁ, B. *Komunikace sluchově postižených*. 2. vyd. Praha : Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0329-2.

LUKÁČOVÁ, J. *Čtení s porozuměním u dětí se sluchovým postižením*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita. 2011. 87.s.

SOURALOVÁ, E. *Čtení neslyšících*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2002. ISBN 80-244-0433-8.

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

Hypertextové odkazy:

- weblik.cktzj.com
- www.eliska.cz
- www.jazykove-centrum-ulita.cz
- www.globalnicteni.cz